

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

LABOUR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL 2024
TASHKENT STATE UNIVERSITY
OF ECONOMICS

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMIC

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOUR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2024 yil 2-son

Volume 8, Issue 2, 2024

ONOMICS AND
PITAL 2022

TATE UNIVERSITY

**МЕХНАТ ИҚТISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

МЕХНАТ ИҚТISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 2-2024

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro‘yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko‘chasi,
49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog‘lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:

(Chairman of the Editorial Board)

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:

(Members of the Editorial Board)

Toshqulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadjiyevich, i.f.d., prof.
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d, prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmumammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
Amirov Lochinbek Fayzullayevich, i.f.f.d., (PhD), dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.f.d., (PhD), dots.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:

(Community Council members)

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federasiyasi)
Keynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muxarrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)**MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI**

G.K.Abduraxmanova S.P.Qurbonov	<i>Aholining umumli bandlik darajasini oshirishning gender xususiyatlari .....</i>	6-15
S.B.G'oyipnazarov S.M.Kurbanbayeva	<i>Yashil malakalar: mehnat bozorida rivojlanayotgan yangi yo'nalish .....</i>	16-26
F.X.Rustamov	<i>To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va ta'lim xarajatlarining O'zbekistondagi bandlik darajasi bilan bog'liqligi .....</i>	27-36

INSON KAPITALI

D.Sh.Nishonov	<i>Ta'lim xizmatlari bozorining milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga ta'siri .....</i>	37-46
A.B.Irmatova D.I.Iskandarova	<i>Oliy ta'limda xotin-qizlarning liderlik ko'nikmalarini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari .....</i>	47-58
B.A.Reyimberdiyev	<i>Internationalization strategy is the key for future success of higher education institutions .....</i>	59-67

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH

A.B.Irmatova	<i>Aholi kambag'alligining konseptual yondashuvlari.....</i>	68-77
X.M.Madramov	<i>Kambag'allikni qisqartirishda mehnat resurslaridan samarali foydalanish omillari .....</i>	78-91

INSON RESURSLARINI BOSHQARISH

F.A.Doniyorova	<i>Современные вызовы руководителя .....</i>	92-101
M.Sh.Axmedov	<i>Kiyim ishlab chiqarish korxonalarida ishchi personalni boshqarishning motivatsion omillari tahlili.....</i>	102-110

TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

D.D.Alimova	<i>Xizmat ko'rsatish sohasida xo'jalik subyektlari faoliyatini boshqarish mexanizmlari .....</i>	111-124
H.O.Botirova	<i>O'zbekistonda ayollar tadbirkorligi: iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish muammolari va imkoniyatlari .....</i>	125-134
X.Sh.Kaxramonov	<i>Сущность и особенности эффективного управления многоквартирным жилищным фондом .....</i>	135-144

N.N.Nabiyeva	<i>Markaziy Osiyo davlatlarida inflyatsiyaning iqtisodiyotga ta'siri .....</i>	145-151
B.A.Sharipov N.U.Xalimjonov	<i>An econometric analysis of FDI and trade in Uzbekistan .....</i>	152-160
S.K.Mansurov	<i>To'qimachilik klasterlarda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish .....</i>	161-169

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

TA'LIM XIZMATLARI BOZORINING MILLIY IQTISODIYOTNING INNOVATSION RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Nishonov Dilshod Shamsiddinovich

TDIU Marketing kafedrasida dotsent v.b., PhD

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a86

Annotatsiya. Jahonda raqobat muhitining kuchayib borishi sharoitida iqtisodiy taraqqiyotning bosh omili sifatida oliy ta'limda innovatsion faoliyat tizimini rivojlantirish va samaradorligini oshirishning ahamiyati oshib bormoqda. Milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishning asosiy maqsadlaridan biri ustuvor strategik yo'nalishlarni tanlab olishdan iboratdir. Maqolada ta'lim xizmatlari bozorining milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga ta'siri tadqiq e'tilgan. Tadqiqotda iqtisodiy sohaga milliy innovatsion rivojlanish tamoyillarini joriy etish masalalari hamda dunyo mamlakatlarining milliy raqobatbardoshlik reytinglarini aniqlash jarayoniga qaratilgan tadqiqotlar muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim xozmatlari, oliy ta'lim muassasalari, innovatsion rivojlanish, raqobatbardoshlik, milliy iqtisodiyot, samaradorlik.

ВЛИЯНИЕ РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ НА ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Нишонов Дилшод Шамсиддинович

PhD, и.о.доцент кафедры Маркетинг ТГЭУ

Аннотация. В условиях усиления конкурентной среды в мире возрастает значимость развития и повышения эффективности системы инновационной деятельности в высшем образовании как ведущего фактора экономического развития. Одной из основных целей повышения конкурентоспособности национальной экономики является выбор приоритетных стратегических направлений. В статье рассматривается влияние рынка образовательных услуг на инновационное развитие национальной экономики. В исследовании рассмотрены вопросы внедрения принципов национального инновационного развития в экономическую сферу, а также исследования, направленные на процесс определения национальных рейтингов конкурентоспособности стран мира.

Ключевые слова: образовательные услуги, высшие учебные заведения, инновационное развитие, конкурентоспособность, национальная экономика, эффективность.

THE IMPACT OF THE EDUCATIONAL SERVICES MARKET ON THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Nishonov Dilshod Shamsiddinovich

PhD, Associate Professor of the Department of Marketing at TSUE

Abstract. In the context of an increasingly competitive environment in the world, the importance of developing and improving the effectiveness of innovation systems in higher

education is increasing as a leading factor in economic development. One of the main goals for improving the competitiveness of a national economy is to choose priority strategic directions. This article examines the impact of educational services on innovative development in a country's economy. It also looks at how principles of national innovation can be applied to economic policy, and how countries' competitiveness can be measured.

Keywords: educational services, higher education institutions, innovative development, competitiveness, national economy, efficiency.

Kirish

Jahon iqtisodiyotining bugungi yuksalishi sharoitida, aksariyat mamlakatlar barqaror iqtisodiy o'sish va aholining yuqori turmush darajasiga erishishining asosiy omili sifatida rivojlanishning innovatsion yo'lini tanlamoqdalar. Xo'jalik yuritish amaliyoti shuni ko'rsatadiki, innovatsion faoliyatni rivojlantirish iqtisodiyotni modernizatsiya qilish shartlaridan biri bo'lib, bozor munosabatlarini jadallashtirishning zaruriy omili sifatida qabul qilinadi.

Korxonalar raqobatbardoshligini oshirish va ma'lum bir mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish uchun yangi texnologiyalar, uskunalar, shuningdek, turli tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlarga joriy etiladigan innovatsiyalarni yaratish hamda amalga oshirish strategik ahamiyatga ega hisoblanadi. Buning uchun milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanish muammosini hal qilish, uning har bir bo'g'ini uchun iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarining samarali o'zaro munosabatlari metodologiyasi va usullari ko'zda tutilgan innovatsion modelni shakllantirish hamda amalga oshirish talab qilinadi.

Bugungi kunda har bir mamlakat, ilmiy, texnologik va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidan qat'iy nazar, innovatsiyalar umumiy tamoyillariga asoslanib, ilmiy-texnologik salohiyati, mehnat va xom ashyosi zahiralari holati, tabiiy-iqlim sharoitlari, iqtisodiyotning o'ziga xosliklari kabilarni hisobga olgan holda o'zining innovatsion tizimini yaratishga intilishi kerak bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi hukumati ilmiy salohiyatni saqlab qolish, ilmfan sohasini isloh qilish va uni dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishga yo'naltirishning samarali choralarini ko'rmoqda. Shu bilan bog'liq holda oliy ta'lim tizimi va uning fani rivojlantirish milliy innovatsion tizimni rivojlantirishdagi roliga alohida e'tibor berilmoqda. Bunda oliy ta'lim va uning fani rivojini mamlakat ilmiy-texnologik salohiyatini mustahkamlash iqtisodiyotni izchil innovatsion rivojlanishiga bosqichma-bosqich o'tishining zaruriy sharti deb qaralmoqda.

Texnologik darajani, ishlab chiqarish raqobatbardoshligini yuksaltiruvchi, innovatsion mahsulotlarning ichki va tashqi bozorga chiqishiga, import o'rnini qoplovchi ishlab chiqarishni rivojlantirishga, ijtimoiy-iqtisodiy o'sishni jadallashtirishga va milliy strategik maqsadlarga erishishda yordam beradigan samarali innovatsion tizimni yaratish

maqsadida 2016-yilda “O‘zbekiston Respublikasining 2017-2021-yillarda innovatsion rivojlanish dasturi” ishlab chiqilgan va tasdiqlangan.

Mazkur Dasturning asosiy maqsadi “...ilg‘or ilmiy-texnik, texnologik yutuqlardan samarali foydalanish, innovatsion texnologiyalar va mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish, tabiiy xom-ashyo va investitsiya resurslaridan oqilona foydalanish, iqtisodiy, energetik, oziq-ovqat va ekologik xavfsizlik hamda boshqa aholi turmush tarzini yuksalishi” uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadigan milliy innovatsion tizimni shakllantirishdir.

Iqtisodiy sohaga milliy innovatsion rivojlanish tamoyillarini joriy etish ta‘lim xizmatlari bozori va uning asosiy subyektlari – oliy ta‘lim muassasalarini rivojlantirish uchun samarali va qulay ob‘ektiv imkoniyatdir. Bugungi jahon iqtisodiyotidagi muhim tendensiyalar innovatsiyalarni rivojlanishning asosiy manbaiga aylantirish va bunda inson kapitali rolini mustahkamlashdan iborat bo‘lib, bunda Milliy innovatsion tizim omillarining o‘zaro aloqalari mexanizmini rivojlantirish keng ko‘lamli murakkab vazifadir. Buni davlat, tadbirkorlik, iqtisodiy va ilmiy hamjamiyatlarning puxta o‘ylangan, o‘zaro kelishilgan samarali hatti-harakatlari orqaligina amalga oshirish mumkin bo‘ladi. Ayrim tadqiqotlardan ma‘lumki, agar ilgari ba‘zi mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi asosan ulardagi mavjud tabiiy zahiralalar bilan baholangan bo‘lsa, iqtisodiyotning innovatsion modeli sharoitida esa innovatsion rivojlanishga moslashtirilgan yangi texnologiyalar, intellektual kapital ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Har qanday jamiyatning iqtisodiy rivojlantirish bilan bog‘liq strategiyasida milliy innovatsion tizimni shakllanishiga alohida e‘tibor qaratiladi. Milliy innovatsion tizim tushunchasi iqtisodiyotning muhim belgisi sifatida fanga XX asrning 70-yillarida kirib keldi va bu tushuncha har xil manbalarda turlicha ta‘riflangan.

Jumladan, Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (OESR) materiallarida (1997) ma‘nosiga ko‘ra bir-biriga yaqin bo‘lgan ta‘riflar keltirilgan bo‘lib, ularda milliy innovatsion tizim muayyan davlat miqyosida individual va bir-biri bilan o‘zaro bog‘liqlikda yangi texnologiyalarni rivojlantirish va tarqatishni ta‘minlovchi, xususiy va davlat sektorlariga tegishli bo‘lgan institutlar majmui sifatida tavsiflanadi [1].

K.Frimanning fikriga ko‘ra, milliy innovatsion tizim – jamiyat tomonidan iste‘mol qilinadigan yangi texnologiyalar, mahsulotlar va xizmatlarning yaratilishidagi yangi bilimlarni ishlab chiqishda, saqlashda, tarqatishda va yangi texnologiyalarga aylanishida qatnashadigan iqtisodiy sub‘ektlar va ijtimoiy institutlarning (qadriyatlar, me‘yorlar, huquqlarning) murakkab tizimi hisoblanadi [2].

Mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida milliy innovatsion tizim Y.Shumpeter g‘oyasiga asoslangan milliy innovatsion iqtisodiyot, AQShlik olim D.Bell tomonidan asoslangan postindustrial jamiyatning rivojlanish

tendentsiyalari, J.Xokinsning bilimlar iqtisodiyoti yoki kreativ iqtisodiyot nazariyasi, Y.Benklerning “Digital Economy” deb nomlangan ilmiy ishlarida keltirilgan kontseptsiyalarida ilgari surilgan tarmoqli iqtisodiyot hamda D.Tepskott tomonidan kiritilgan raqamli iqtisodiyot kabi tadqiqot natijalarida ham o‘z aksini topgan. O‘zbekistonning bugungi milliy innovatsion rivojlanishida ham aynan raqamli iqtisodiyot konsepsiyasi ilgari surilmoqdaki, bunga oliy ta‘lim tizimini rivojlantirish asosida erishish imkoniyatlari ko‘rsatib o‘tilgan [3-7].

Ta‘lim ijtimoiy sohaning muhim tarmog‘i sifatida xizmatlardan foydalanuvchilarning bilim va ko‘nikmalari shaklidagi mahsulotni yaratadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ta‘lim tizimi faoliyati mamlakat intellektual salohiyatining tiklanishini ta‘minlaydigan ta‘lim xizmati bo‘lib chiqadi

Shu o‘rinda “ta‘lim xizmati” tushunchasiga A.Chelenkov tomonidan berilgan ta‘rif qamrovning kengligi bilan kishida bir qadar qiziqish uyg‘otadi.

Maxsus toifada “ta‘lim xizmati” tushunchasi tadqiqotchi V.V.Chekmarev ishlarida ham ko‘rib chiqilgan, bunda ta‘lim xizmatlarini “...ta‘lim ishlab chiqarilgan mahsulot va ishlab chiqaruvchining mehnat salohiyatidan individual foydalanish hamda iste‘molchining individual mehnat salohiyatini inson kapitalining hosil bo‘lishi jarayon orqali yaratishdan iboratdir”, - deb biladi.

Yana bir nuqtai nazar V.P.Hetinin tomonidan ilgari suriladi, bunda “ta‘lim xizmatlari “... shaxs, jamiyat, davlat turli ehtiyojlarini qondirish uchun foydalaniladigan bilimlar, ma‘lumotlar, ko‘nikmalar va malakalar tizimi” deb tushuntiriladi.

Ta‘lim iqtisodiyoti sohasi bo‘yicha taniqli tadqiqotchi S.A.Belyakov “ta‘lim xizmatlari” tovar mohiyati va bozor qonunlarining an‘anaviy ta‘siridan tashqarida emasligini qayd etadi. Ushbu yondashuvga asoslanib, u ta‘lim xizmati boshqa turdagi xizmatlardan tubdan farq qiladigan hodisa emas, degan xulosaga keladi. Uning fikricha, “barcha “jamoaviylik” jihatlari amalda deyarli har qanday mahsulot yoki xizmatga teng ravishda kiritilishi mumkin”.

B.Usmonov “O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim xizmatlari bozori shakllanishi va rivojlanishining tashkiliy-iqtisodiy asoslari” nomli tadqiqotda: “Ta‘lim xizmatlari sohasi yoki ta‘lim xizmatlari – bu tashkiliy-huquqiy shaklidan (davlat, nodavlat) qat‘iy nazar, ta‘lim muassasalarining nizomiga muvofiq faoliyati doirasida aholiga ko‘rsatiladigan xizmatlar” ,- deb yozadi. Olim ta‘lim xizmatlari insonning ma‘naviy qiyofasini, axloqiy qadriyatlarini shakllantirib, mamlakatning iqtisodiy o‘sishi va iqtisodiy xavfsizligini ta‘minlashga xizmat qilishini qayd etadi. Uning fikricha: “...ta‘lim xizmati – bu o‘ziga xos insonning ehtiyojni qondiradigan, axloqiy va ma‘naviy qadriyatlar ta‘sirida ruhiy qiyofasini shakllantiradigan zaruriy o‘quv va ilmiy ma‘lumotlarni yaratish va berish jarayonidir” [9].

Ko‘rinadiki, ta‘lim xizmatlarining mazmun-mohiyati va o‘ziga xos xususiyatlarini tayin qilishda olimlar va tadqiqotchilar yagona fikrda emaslar.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda bir qator ilmiy manbalarda o‘z aksini topgan ta‘lim xizmatlari bozorining milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanish masalalariga taaluqli empirik va konseptual tadqiqotlar o‘rganildi va ulardagi ilmiy yondashuvlar tizimlashtirildi. Shuningdek, tadqiqot ishida tizimli tahlil, mantiqiylik, analiz va sintez, qiyosiy tahlil va guruhlash usullari qo‘llanildi.

Tahlil va natijalar

Rivojlangan mamlakatlarda sanoatlashgan iqtisodiyot axborot iqtisodiyoti yoki bilimlar iqtisodiyotiga aylanmoqda, amaldagi ta‘lim modellari kirib kelayotgan o‘zgarishlarga mos kelmay qolmoqda. Bu oxir-oqibat mavjud ta‘lim tizimi holati bilan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dinamikasi o‘rtasidagi tafovutlarni yuzaga keltirmoqda. Mavjud ta‘lim modellari barcha sohalardagi innovatsion rivojlanish faoliyatiga mos kelgan taqdirdagina taraqqiyotga erishilishi mumkin.

So‘nggi yillarda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida davlat organlarining iqtisodiyotni rivojlantirishdagi harakatlari tufayli oliy ta‘lim tizimi va ta‘lim xizmatlari bozorini rivojlantirish muammosiga e‘tibor kuchayib borayotgani kuzatilmoqda [10]. Ta‘lim sifatining o‘sib borishi milliy innovatsion tizimning takomillashi va mamlakat iqtisodi rivojlanishni ta‘minlashning zarur vositasidir. Shuning uchun dunyo rivojlangan mamlakatlarining iqtisodiy siyosati ta‘lim xizmatlari bozorida innovatsion rivojlanish konsepsiyasini ishlab chiqish va amalga oshirishga qaratilgan.

Hozirgi sharoit dunyo mamlakatlarining rivojlanishini baholashda iqtisodiyot fani milliy raqobatbardoshlik konsepsiyasini etakchi o‘ringa olib chiqadi. Shu nuqtai nazardan, ta‘lim tizimi innovatsion rivojlanishga erishish va jahon iqtisodiyotidagi mamlakatlar iqtisodiy raqobatdoshligini oshirish borasida hal qiluvchi o‘rin tutadi.

Dunyo mamlakatlarining milliy raqobatbardoshlik reytinglarini aniqlash jarayoniga qaratilgan tadqiqotlar ta‘lim tizimining samarali faoliyati mamlakatning raqobatbardoshligi va iqtisodiy yuksalishining yuqori sur‘atlarini ta‘minlashi hamda aholi farovonligining oshishiga ta‘sir etuvchi muhim omil ekanligini isbotladi.

Jahon mamlakatlarining dunyo miqyosidagi yoki global raqobatbardoshlik indeksi uchta kichik indekslarni qamrab oladi va ular o‘n ikkita asosiy guruh ko‘rsatkichlariga asoslanadi.

Oliy ta‘lim mehnat bozorining samarali rivojlanishiga, jamiyatdagi turli ijtimoiy institutlar va tadbirkorlikni taraqqiy etishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Shu jumladan, oliy ta‘lim mamlakatning xalqaro maydonda milliy raqobatbardoshligini ta‘minlashning eng muhim omilidir va binobarin ushbu sektorni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratish lozim [11].

Oliy ta‘lim tizimi barcha bosqichlarining barqaror rivojlanishi mamlakat va jamiyat rivojlanishining muhim va ajralmas shartidir [12]. Oliy ta‘limning har tomonlama rivojlanishi malakali ishlab chiqarish, texnologik, innovatsion va texnikaviy taraqqiyotga intilayotgan davlatlarning iqtisodiy yuksalishi

uchun muhim shartdir [13]. Bu holat jahon iqtisodiyotida global va integratsion jarayonlarning rivojlanishi kontekstida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bundan tashqari, xalqaro mehnat taqsimotida muhim o‘rinni egallashni va jahon bozorida o‘z mahsulotlarining raqobatbardoshligini ta‘minlashni istagan har bir mamlakat o‘zgaruvchan muhitga tez moslasha oladigan va mamlakat iqtisodiyoti raqobatbardoshligini oshirish choralarini ta‘minlaydigan yuqori malakali mutaxassislarga ega bo‘lishi shart.

O‘zbekiston Respublikasi innovatsion salohiyatining tadqiqi natijalari, ba‘zi muhim mezonlarga ko‘ra mamlakat oldiga qo‘yilgan ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni amalga oshirilishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan jiddiy muammolar mavjudligini ko‘rsatadi (1-jadval).

Bu, birinchi navbatda, turli ixtirolarga patent olish ko‘rsatkichining pastligi (0,8 ball), ilmiy-tadqiqotlar, ishlanmalar uchun korxonalar va tashkilotlar sarf-xarajatlar hajmining kamligi (3,2 ball), respublikadagi ilmiy-tadqiqot muassasalari ishining sifati pastligi (3,9 ball) kabi holatlarda namoyon bo‘ladi. Bunday sharoitda tezlik bilan respublika iqtisodiyotini innovatsion rivojlantirish bo‘yicha kompleks tadqiqotlar, chora-tadbirlar ishlab chiqish va amalga oshirish zarurligini ko‘rsatdi.

1 jadval

Ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni amalga oshirilishiga ta‘sir etuvchi ko‘rsatkichlar

No	Mezonlar	Ko‘rsatkich (ball)
1	Ixtirolarga patent olish ko‘rsatkichi	0,8
2	Ilmiy-tadqiqotlar, ishlanmalar uchun korxonalar va tashkilotlar sarf-xarajatlar hajmi	3,2
3	Ilmiy-tadqiqot muassasalari ishining sifati	3,9

Oliy ta‘lim tizimining muhim elementi va ta‘lim xizmatlari bozori sub‘ekti sifatida hozirgi kunda innovatsiyalarni yaratish va amalga oshirishning hamda respublikada barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy manbai, bevosita fan, texnika, biznes, yuqori texnologiyalar, davlat boshqaruvi kabi sohalarda mutaxassislar tayyorlash faoliyatini olib boradi. Shu munosabat bilan oliy ta‘lim muassasalari innovatsion rivojlanishining tadqiqi alohida nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi [14].

Oliy ta‘lim muassasasi (OTM)ning xalqaro miqyosdagi nufuzi eng avvalo tayyorlaydigan mutaxassis kadrlari salohiyatiga bog‘liq. Chunki davlatning eng yuqori boshqaruv organidan to‘quyigacha bo‘lgan tizim uchun rahbar va mutaxassis xodimlar OTMda tayyorlanadi. Xalqaro darajada yuqori nufuzga ega bo‘lgan ko‘pgina universitetlarning jahon miqyosida mashhur bo‘lishiga sabab bir tomondan davlat siyosati bo‘lsa, ikkinchi tomondan oliy ta‘lim, fan va ishlab chiqarish o‘rtasidagi integratsiyaning qanday tashkil etilishiga bog‘liq [15].

Shunga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasining ustuvor yo‘nalishlar bo‘yicha Harakatlar strategiyasida OTMni modernizatsiyalashga alohida e‘tibor

berilgan. Bunda oliy ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi mexanizmini takomillashtirish asosida ta’lim sifatini oshirish, yuqori malakali raqobatbardosh mutaxassis kadrlar tayyorlash bo’yicha alohida vazifalar belgilangan.

Ta’lim xizmatlari bozorining ayrim muammoli jihatlarini respublikamizning zamonaviy iqtisodiyotiga nisbatan etarlicha o’rganilgan deb hisoblanadi. Ammo shu bilan birga, bozor munosabatlari faoliyati va milliy innovatsion rivojlanish yo’liga o’tish sharoitida, shuningdek, oliy ta’lim tizimini isloh qilish jarayonida ta’lim xizmatlari bozorining asosiy muammolarini o’rganish, uning nazariy asoslarini ishlab chiqish va tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydigan rivojlanish tendentsiyalariga aniqlik kiritish zarur.

Ta’lim xizmatlarini ko’rsatuvchi tashkilot, shu jumladan, OTM faoliyati aynan bozorda – ta’lim xizmatlari bozori doirasida amalga oshiriladi. Ushbu bozor ma’lum bir insonning bilimga bo’lgan ehtiyojini talablar, takliflar va qiymat qonunlari doirasida qondirish uchun zaruriy infratuzilma va o’quv faoliyatini metodik jihatdan ta’minlaydigan muassasalar, tashkilotlar hamda individlar tizimidir. Shuni ta’kidlash joizki, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni boshqarishning bozor mexanizmlariga o’tishi sharoiti ta’lim tizimida “ta’lim jarayoni ishtirokchilarining iqtisodiy munosabatlarni tavsiflovchi ta’lim xizmatlari bozori” degan yangi tushunchaning paydo bo’lishiga olib keldi.

Ta’lim tizimi – milliy iqtisodiyotning muhim elementidir. Bu holat uning shakllanishi va faoliyat ko’rsatishi qonuniyatlarini o’rganishni shart qilib qo’yadi. Ta’lim tizimining mohiyati uning vazifalarida namoyon bo’ladi (2-jadval).

2-jadval

Milliy innovatsion tizimni rivojlantirishda ta’lim tizimining roli

Talim tizimining roli	Axborot bilan ta’minlash	Milliy innovatsion tizimni rivojlantirishdagi kuzatiladigan natijalar	Ta’lim xizmatlarini ko’rsatuvchilar va iste’molchilarni ta’lim muassasalari holati to’g’risidagi ma’lumotlar bilan ta’minlash
	Vositachilik		Ta’lim sub’ektlari o’rtasida iqtisodiy munosabatlarni shakllantirish
	Narxni shakllantiruvchi		Talab va takliflar-ning muvofiqli-gi asosida ta’lim sohasiga bozor narxini o’rnatish
	Rag’batlantiruvchi		Ta’lim jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy qilish asosida ta’lim sifatini oshirib borish
	Tozalash		Talab qilinadigan me’yorlar darajasidagi ta’lim xizmatlarini ko’rsata ololmagan, samaradorligi past bo’lgan sub’ektlarni iqtisodiy makondan chiqarib yuborish
	Ijtimoiy		Ta’lim tizimida daromadlar bo’yicha tabaqalashishiga imkon berish

Ta’lim xizmatlari bozorini iqtisodiy nazariya nuqtai nazaridan o’rganilsa, har qanday bozor talab, taklif va narx singari uchta asosiy unisurni o’z ichiga olishi ma’lum bo’ladi. Albatta, bu uch element o’zaro sog’lom raqobat

munosabatida bo‘ladi. Shuning uchun biz yuqoridagi qarashlarga qo‘shilgan holda “...ta‘lim xizmatlari bozori bu yakka tartibdagi tadbirkorlik sub’ektlari: fuqarolar, tashkilotlar, davlat va turli ta‘lim muassasalarining ta‘lim xizmatlarini ko‘rsatish borasidagi o‘zaro munosabati” ekanligini ham ta’kidlaymiz.

O‘quv faoliyatining yakuniy mahsuloti shaxsdagi o‘zgarishlar, olingan bilimlar, rivojlangan qobiliyatlar, ta‘lim oluvchining umumiy va kasbiy kompetensiyalari o‘zgarishidir.

Ta‘lim tizimi muassasa va tashkilotlari ta‘lim xizmatlari bozorining sub’ektlaridir, ularning boshqa sub’ektlardan asosiy farqi shundaki, iste‘molchilar ishlab chiqarishda bevosita o‘z mahsulotlari bilan ishtirok etadilar hamda ko‘zlangan natijaga erishadilar. Chunki sifatli ta‘lim olish ta‘lim xizmati iste‘molchilariga ham bog‘liq. Shu bilan birga, ushbu xizmatlardan foydalanuvchilarga qo‘shimcha ta‘lim xizmatlarini taqdim etishni oliy ta‘lim muassasasining mavjud innovatsion salohiyatidan foydalanishni ko‘zda tutgan holda ko‘rib chiqish kerak.

Shu nuqtai nazardan, dissertatsiyada ta‘lim xizmatlarini maxsus iqtisodiy kategoriya sifatida “...biznesning turli sohalarida an’anaviy ravishda qo‘llaniladigan usullarni: o‘zaro ta’sir ko‘rsatish usullari, rivojlanish, raqobat, imidj yaratish va xizmatlarni ilgari surish” qo‘llash haqidagi olimlarning nuqtai nazarini qabul qildik.

O‘zbekiston Respublikasining ta‘lim xizmatlari bozori ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni isloh qilish sharoitida quyidagi xususiyatlarga ega:

- oliy ta‘lim tizimining davlat monopoliyasini tugatish, mehnat bozori va oliy ta‘lim muassasalari bitiruvchilarini markazlashtirilgan taqsimoti tizimini davlat tomonidan tartibga solish;

- yangi oliy ta‘lim muassasalarini va pullik ta‘limni shakllantirish orqali ta‘lim xizmatlari bozorida raqobatning rivojlanishi;

- tez o‘zgaruvchan mehnat bozori sharoitlari va bozor iqtisodiyotida yangi mutaxassisliklarga ehtiyoj paydo bo‘lishi;

- oliy ta‘lim muassasalarining turli xalqaro ta‘lim dasturlarida ishtirok etish orqali asta-sekin global ta‘lim makoniga kirishi;

- mehnat bozori va ta‘lim xizmatlari bozori o‘rtasidagi munosabatlarning sustligi, oliy ta‘lim muassasalari bitiruvchilariga mehnat bozorida talabning beqarorligi;

- oliy ta‘lim tizimining byudjet tomonidan etarli darajada moliyalashtirilmagani sababli ko‘plab oliy ta‘lim muassasalarining moddiy-texnik va o‘quv-metodik bazalarining qoloqligi va buning natijasida zamonaviy ta‘lim texnologiyalarini qo‘llashdagi qiyinchiliklar mavjudligi;

- O‘zbekiston Respublikasi Davlat test markazi orqali talabalarni oliy ta‘lim muassasalariga qabul qilishning markazlashtirilgan tizimiga o‘tishi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida ta‘lim xizmatlarining mazmuni va tabiati o‘zgarishi oliy ta‘limning faoliyat ko‘rsatishi hamda rivojlanishida bozor mexanizmlarining o‘sib borishi uchun sharoit yaratadi.

Xulosa va tavsiyalar

Ta'lim xizmatlari bozori, bir tomondan mustaqil bozor, boshqa tomondan, kapital bozorining ajralmas qismidir, chunki inson bilim va ko'nikmalari kapitalning alohida shakli – inson kapitalidir. Shu o'rinda ta'lim xizmatlariga talab, taklif va narx o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish qiyinligini ta'kidlash kerak bo'ladi.

Shunday qilib, innovatsion iqtisodiyotning hozirgi rivojlanish bosqichidagi turli ilmiy qarashlar va yondashuvlarni umumlashtirgan holda, ta'lim xizmatlari bozori va ularni ishlab chiqarish, almashish va iste'mol qilish jarayonida ishlab chiqaruvchilar bilan iste'molchilar o'rtasida yuzaga keladigan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar to'plami sifatida e'tirof etish mumkin.

Ta'lim xizmatlariga bo'lgan ehtiyojning ko'lami, xususiyati va turli mulkchilik shaklidagi ta'lim muassasalarining takliflarini belgilashda shaxslar, xo'jalik yurituvchilar, muassasalar, tashkilot va korxonalar, davlatlar, ta'lim xizmatlari bozorining asosiy sub'ekti sifatida ishtirok etadilar.

Oliy ta'limni rivojlantirishning asosiy printsiplari tarkibiga ilg'or ta'lim printsiplari, insonparvarlik, individuallik, uzluksiz ta'lim tamoyillari, shuningdek, juda muhim tamoyil – ta'limning innovatsion tabiati va innovatsion madaniyatni shakllantirish kiradi. O'z navbatida, ta'limning innovatsion rivojlanishini ta'minlash tamoyili vakolatlarga asoslangan yondashuv hamda ta'limning innovatsion texnologiyalariga tayangan.

Ma'lumki, rivojlanishning innovatsion modeliga o'tish oliy ta'lim sifatini va uning innovatsion rivojlanishini ta'minlash talabini qo'yadi. Ushbu talabga javob berish omillari quyidagilardir: oliy ta'lim, fan va ishlab chiqarishni yagona dinamik tizim sifatida birlashtirish, ta'lim xizmatlari bozorining mehnat bozori bilan samarali o'zaro hamkorligiga erishish, maxsus tanlangan sifat ko'rsatkichlari bo'yicha baholash asosida jarayonni boshqarishni ta'minlovchi oliy ta'lim sifatini baholash mezonlarini o'zgartirishdir.

Shunday qilib, ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishi va rivojlanishi O'zbekiston Respublikasi zamonaviy iqtisodiyotidagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning muhim tizimidir. U barqaror iqtisodiy o'sishning muhim omili hisoblanadi, hamda mamlakatda qulay ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yaratadi, mahalliy tovarlar va xizmatlarning ichki hamda tashqi raqobatdoshligini oshiradi. Bozorlararo jahon iqtisodiy aloqalarini chuqurlashtirishda, shuningdek, global ta'lim makoniga kirishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. National Innovation Systems, OECD: Paris, 1997.
2. Freeman C. Technology Policy and Economic Performance. L.: PrinterPublishers, 1987. 570 p.
3. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. М.: Эксмо, 2007. с. 862.

4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М.: Academia, 1999. с. 956.
5. Howkins J. The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. London: Penguin. 2001.
6. Tapscott D. The digital economy: promise and peril in the age of networked intelligence. NewYork; Montreal: McGraw-Hill, 1996. 342 p.
7. Benkler Y. The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom. New Haven, Conn: Yale University Press, 2006. 515 p.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 17.01.2019 yildagi PF-5635-son “2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini “faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”
9. Усмонов Б. Олий таълим тизимини уйғунлаштиришда олий таълим муассасасида илмий фаолият ва ўқув жараёни интеграцияси. “Инновацион фан-таълим тизимини ривожлантиришнинг баркамол авлодни вояга етказишдаги роли ва аҳамияти” – Илмий амалий конференцияси материаллар тўплами, Тошкент, 2014 йил, Тошкент давлат аграр университети.
10. Абдурахманов К.Х. Экономика управления персоналом. // Фан ва технология. - Тошкент: 2016. 380 б.
11. Абдурахмонов О. Фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграцияси. Ташкент, “Fan va texnologiya”, 2014, 228 бет.
12. Асланова Д.Х, Худайшукуров Т.А., Муминов Н.Н. Дунё халқлари овқатланишининг ўзига хос хусусиятлари. Дарслик. Тошкент “ИҚТИСОД-МОЛИЯ” 2011.; Tuxliev I.S. Milliy innovatsion tizimni shakllantirish va rivojlantirish omillari //“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2020 yil. -B.200-206. <http://iqtisodiyot.tsue.uz>;
13. Вахабов А., Имамов Э. Высшее образование в Центральной Азии. Задачи модернизации. - М.: 2007. - 214 с.
14. Скоробогатова Ю. А. Об определении понятия «образовательная услуга» / Ю. А. Скоробогатова // Известия Иркутской государственной экономической академии. - 2010. - № 5. - с. 254–257.
15. Эшбоев А.Х. Бозор муносабатларига ўтиш даврида таълим тизимининг миллий иқтисодиётни ривожлантиришга таъсири: и.ф.н. ...дис. автореферати. – Т.: 2008. - 25 б.

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz